

Corporate Social Responsibility – hur det talas och inte talas om ansvarighet

Multinationella företag och Mänskliga rättigheter

Abstract

This thesis examines the role of Corporate Social Responsibility (CSR) for maintaining human rights in a transnational context. In a globalized world, where companies have their head office in the western countries but its production located in developing countries, the lack of supranational regulation is severe. The ambition is to understand how responsibility for human rights is represented within CSR, and in extension what role CSR can play in the gap of transnational responsibility for human rights. In order to achieve this understanding, an analytical framework is constructed – the cycle of responsibility – which consists of a retrospective and a prospective dimension of responsibility. Based on this framework, and through a qualitative textual analysis with discursive elements, the way it is spoken and not spoken about responsibility within three Swedish multinational companies - Ericsson, H & M and SCA – are examined. Through this investigation, we understand that companies mainly direct their responsibilities to their own production, as well as the production in the final production stage. We also understand that the reason for CSR's existence and propagation is to respond to customers' requests for corporate responsibility, in order to enable profitability and ultimately to satisfy the company's shareholders. The conclusion is that CSR cannot be a substitute for a binding regulation, but rather should be seen as a complementary in order to maintain human rights on a transnational level.

Nyckelord: CSR, mänskliga rättigheter, multinationella företag, ansvarighet, ansvarstagande, ansvarsskyldighet, globalisering

Antal ord: 9 922

Let us choose to unite the power of markets with the authority of universal ideals.
Let us choose to reconcile the creative forces of private entrepreneurship with the needs of the disadvantaged and the requirements of future generations.

- Kofi Annan, dåvarande generalsekreterare för FN, vid World Economic Forum 1998

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning	2
1.2	Avgränsning	2
1.3	Teori, metod och material	3
1.4	Disposition	3
2	Det teoretiska ramverket	4
2.1	Det transnationella ansvarighetsglappet	4
2.2	Ansvarighetens kretslopp	5
2.2.1	Ansvarsskyldighet	6
2.2.2	Ansvarstagande	7
2.2.3	Kretsloppet	8
3	Metodologi	11
3.1	Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten	11
3.2	Att välja fall	11
3.3	De valda fallen	12
3.4	Den konkreta forskningsstrategin	13
4	CSR – hur det talas och inte talas om ansvarighet	15
4.1	Ansvarsskyldighet, mänskliga rättigheter och Global Compact	15
4.2	Att göra gott	16
4.3	Att hindra andra från att göra ont	17
4.4	Att själv inte skada	19
4.5	Om anledningen till ansvarighet	22
5	CSR och det transnationella ansvarighetsglappet	25
6	Referenser	28

1 Inledning

Alarmerande rapporter om människors arbetsvillkor i utvecklingsländer inom multinationella företags verksamhet möter oss ofta genom olika mediakanaler. Det kan handla om allt från inhumant långa arbetstider, alltför låga lönenivåer eller facklig verksamhet som slås ner via sexuella trakasserier till tvångsarbete. Allt detta bryter mot Deklarationen om de Mänskliga Rättigheterna¹. Traditionellt sett har ansvaret för brott mot de mänskliga rättigheterna lagts på enskilda stater, oavsett om det varit företag som stått för överträdelserna eller inte. Det finns dock tillfällen då stater inte tar sitt ansvar gentemot sina medborgare. Medvetet upprätthålls inte lagstiftningen i försök att locka till sig företagsinvesteringar och således medverkar till ett *race-to-the-bottom* när det gäller de mänskliga rättigheterna. Samtidigt råder det en avsaknad av överstatlig reglering angående vilket ansvar multinationella företag bör ta för sin globala produktion (Garsten 2010:31, 27-45). Denna regleringsfrånvaro kan ses som ett transnationellt ansvarighetsglapp där företagen lämnas utan krav på ansvar.

Ökade krav har dock börjat ställas på de multinationella företagen. Förenta Nationerna har inrättat Global Impact: en global plattform som ska verka för att företag ska ta mer ansvar för att uppfylla de mänskliga rättigheterna.² Dessutom utsätts företag för konsumentpåtryckningar för att i högre grad ta ansvar för sina överträdelser. Detta har lett till att företag i större utsträckning arbetar med olika initiativ för att verka mer ansvarsfullt, så kallat Corporate Social Responsibility (CSR)³. CSR är ett frivilligt och självreglerande initiativ som i korthet kan sägas stå för en tanke om att företag kan och bör medverka till ett bättre samhälle (Bexell 2005:4).

Vi kan alltså se att distinktionen mellan offentligt och privat luckras upp, och att det på området kring de mänskliga rättigheterna kan sägas finnas en gråzon mellan å ena sidan staten (offentligt), å andra sidan multinationella företag (privat). Ofta hörs dock invändningar om att CSR endast handlar om att putsa företagets yta och ansikte, så kallad *greenwashing*, och inte är ett helhjärtat försök till att förändra och förbättra sin verksamhet. Man kan alltså ställa sig frågan vad CSR representerar i termer av ansvarighet. För vad och vem anses multinationella företag vara ansvariga när det gäller de mänskliga rättigheterna?

¹ Vid intresse kan Deklarationen om de Mänskliga Rättigheterna läsas i sin helhet på <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>.

² Mer om Global Compact kan du läsa i avsnitt 4.1 Ansvarighet, Global Compact och Mänskliga Rättigheter. För vidare läsning rekommenderas Global Compacts hemsida: www.globalcompact.org.

³ CSR benämns ibland på svenska som företags sociala ansvar alternativt företags samhällsansvar. CSR är dock det mest vedertagna begreppet även i svenskt språkbruk.

Rör det sig om ansvarighet överhuvudtaget? Just detta ämnar denna uppsats söka svar på.

1.1 Syfte och frågeställning

I dag finner vi en bred konsensus om CSR:s vikt och betydelse och det är mer regel än undantag att större företag arbetar med CSR-frågor. Emellertid råder det samtidigt meningsskiljaktigheter om vad som bör innefattas i CSR och hur de självreglerande initiativ som finns faktiskt ska verka (Bexell 2005:3, Boström – Garsten 2008:6-7, 1-26). Min utgångspunkt är att ansvarighetsaspekten inom CSR präglas av en maktkamp och inramningskonflikt gällande vad som bör innefattas och hur det ska organiseras. *Genom att undersöka vad som sägs, vad som inte sägs och hur det sägs när det gäller ansvar så är min tanke att förstå vilka gränser, och begränsningar, som i dag finns för multinationella företags sociala ansvarstagande i utvecklingsländer.* I förlängningen handlar det om att utvärdera huruvida CSR ger utlopp för en fullskalig ansvarighet och ett legitimt sätt att täppa igen det transnationella ansvarighetsglappet när det gäller mänskliga rättigheter.⁴ Privata aktörers ansvarighet på transnationell nivå kommer således att aktualiseras och förståelsen av detta kommer att fördjupas. Min frågeställning lyder:

Hur representeras ansvarighet för mänskliga rättigheter inom Corporate Social Responsibility?

1.2 Avgränsning

CSR innefattar vanligtvis ett vidare hänsynstagande än enbart inför mänskliga rättigheter. Områden så som miljö och korruptionbekämpning brukar ofta innefattas. I denna uppsats kommer dock fokus endast ligga på den del av CSR som rör mänskliga rättigheter. Vad som ska inkluderas i de mänskliga rättigheterna kan givetvis diskuteras, men av utrymmesskäl lämnas den diskussionen därhän i denna uppsats. I stället kommer jag att definiera mänskliga rättigheter i enlighet med vad som innefattas i FN:s Deklaration om de Mänskliga Rättigheterna eftersom denna kan ses som den mest vedertagna uppfattningen om vad som definierar mänskliga rättigheter.

Företags arbete med CSR kan även utövas i olika geografiska kontexter, det vill säga både i närområdet och på långväga avstånd. Med tanke på uppsatsens

⁴ Begreppet transnationella ansvarighetens glapp kommer att förklaras närmare i avsnitt 2.1 Transnationella ansvarighetens glapp.

syfte kommer fokus att ligga på ansvarighet för mänskliga rättigheter i utvecklingsländer.

1.3 Teori, metod och material

Uppsatsens utgångspunkt är av socialkonstruktivistiskt slag, då rådande strukturer och föreställningar förstås som möjligt att utläsa ur språket.

Genom att konstruera och använda ett analytiskt ramverk – ansvarighetens kretslopp – söks förståelse för hur ansvarighet för mänskliga rättigheter representeras inom CSR. Ramverket tar avstamp i Cane (2002) och Bexells (2005) uppdelning i dels en framåtblickande (ansvarsskyldighet) och dels en tillbakablickande (ansvarstagande) ansvarighet. Dessa två dimensioner sammanlänkas till ett kretslopp för att fullständighetsgöra begreppet ansvarighet.

Utifrån detta ramverk och genom en kvalitativ textanalys med vissa diskursiva inslag undersöks därefter hur det talas och inte talas om ansvarighet för mänskliga rättigheter hos tre svenska multinationella företag – Ericsson, H&M och SCA. Materialet som använts är allt material kring deras CSR-arbete som finns tillgängligt på respektive företags webbplats (för mer om uppsatsens metodologi se kapitel 3).

1.4 Disposition

I detta inledande kapitel har syfte, frågeställning, avgränsningar samt en kort presentation av uppsatsens teori, metod och material presenterats. Kapitel två innehåller uppsatsens teoretiska ramverk. Där finns först en beskrivning och problematisering om det som uppsatsen tar avstamp i – det transnationella ansvarighetsglappet när det gäller mänskliga rättigheter. Därefter börjar jag mejsla ut och förklara mitt sätt att se på ansvarighet; ett kretslopp bestående av de två dimensionerna ansvarsskyldighet och ansvarstagande. Kapitel tre ägnas åt att redogöra för mina metodologiska överväganden, så som den vetenskapsteoretiska utgångspunkten och det tillvägagångssätt som genomsyrat val av metod och material. I kapitel fyra angrips och analyseras mitt material med utgångspunkt från ansvarighetens kretslopp. För att kunna göra så har materialet kategoriserats i fyra teman: ”att göra gott”, ”att hindra andra från att göra ont”, ”att själv inte skada” samt ”om anledningen till ansvarighet”. Slutligen, kapitel fem ska ses som en sammanfattande diskussion där jag återknyter till det transnationella ansvarighetsglappet och diskuterar den roll CSR kan spela.

2 Det teoretiska ramverket

I detta kapitel kommer jag att redogöra för den teoretiska plattform som resterande delar av uppsatsen kommer att grundas sig på. Först kommer jag att beskriva det transnationella ansvarighetsglappet, det vill säga problemet att reglera multinationella företags kränkningar av de mänskliga rättigheterna, vilken är den problematik som denna uppsats tar avstamp i. Därefter följer en presentation av mitt analytiska ramverk som jag valt att kalla ”ansvarighetens kretslopp”. Jag kommer dels redogöra för de två dimensionerna av ansvarighet (ansvarsskyldighet och ansvarstagande), och dels förklara deras ömsesidiga utbyte som antar sig formen av ett kretslopp.

2.1 Det transnationella ansvarighetsglappet

Vad multinationella företag gör, och inte gör, påverkar en stor mängd av världens population. Nationell lagstiftning reglerar företagens uppförande när det gäller sociala frågor, men dess omfattning skiljer sig mellan länder. Dessutom arbetar inte alla länder aktivt eller har resurser att upprätthålla den nationella lagstiftning som finns. Standardsituationen är att företag är ansvariga inför allmänheten i det specifika land som produktionen är förlagd. Detta är sprunget ur föreställningen om nationalstatens typ av demokrati med en symmetrisk relation mellan politiker och mottagare av politiska beslut. Demokratiskt valda politiker ska kunna motivera sitt uppträdande och sina beslut gentemot nationella företag inför landets medborgare. Medborgarna som i sin tur påverkas ska kunna utöva negativa sanktioner genom val om de inte är tillfreds med politikernas agerande. Detta antagande må vara rättfärdigat för inhemska företag, men är svårare att applicera på multinationella företags verksamhet (Koenig-Achiburgi 2005:115, 110-135, Boström – Garsten 2008:3, 1-26). Globaliseringen innebär således att det är svårare för staten att hålla multinationella företag ansvariga; de har sitt huvudkontor i ett land men överträdelserna sker ofta inom andra länders gränser (Keohane 2003, Koenig-Achiburgi 2005:115, 110-135, Boström – Garsten 2008:4, 1-26).

Samtidigt råder det en avsaknad av ett överstatligt regelverk. Mänskliga rättighetsregimen har en kärna bestående av skyldigheter och rättigheter, där stater är bärare av de förstnämnda, medan individer är innehavare av de sistnämnda. Vilken roll som multinationella företag innehar har dock förblivit oklart (Garsten 2010:31, 27-45).

Därmed kan sägas att det finns ett *transnationellt glapp när det gäller ansvarighet*; stater i nord kan inte hålla företag med produktion i syd ansvariga,

medan stater i syd kanske inte vill eller har resurserna att upprätthålla en i enlighet med mänskliga rättigheter accepterad standard samtidigt som det på överstatlig nivå saknas bindande regleringar.

Detta glapp har gett utrymme för olika självreglerande och frivilliga initiativ, där CSR är ett centralt inslag. Syftet med CSR är att bredda företagens ansvarighet även utöver de existerande regelverken, och framför allt att de bör ta ett större ansvar i de länder som saknar effektiv övervakning av sin lagstiftning (Bexell 2005:4).

2.2 Ansvarighetens kretslopp

Vid läsning av skrifter om ansvarighet och privata transnationella aktörer möts man av en spridd skur av olika typologier och definitioner. Alla med strävan att finna det mest lämpliga receptet på ansvarighet. Dessutom snubblar man över snarlika begrepp som ämnar beskriva ansvarighet, så som ansvarsskyldighet, rättsliga förpliktelser, ansvarsutkrävande, lyhördhet och besvarbarhet⁵ (se exempelvis Bexell 2005:67, 73, Boström – Garsten 2008:5-6, Koppel 2010:34-41, Young 2007:191-221). Kontentan må därmed vara att ansvarighet anses vara eftersträvansvärt, men att få sluta upp kring en gemensam förståelse av begreppet. Framför allt utbredd är litteraturen kring ansvarsutkrävande. Det som sammanlänkar de flesta är dock en delad föreställning om begreppet, där man dels ställer sig frågan om vad man är ansvarig för, dels funderar över vem man är ansvarig inför vem samt hur man krävs man på ansvar (Boström – Garsten 2008:1, 1-26, Grant – Keohane 2005:34, Koenig-Achiburgi 2005:113-114, 110-135, Koppel 2010:35, Uhlin 2010:30). Därmed skulle jag vilja hävda att de, om än outtalat, delar upp sin analys i en framåtblickande och en tillbakablickande dimension. När ovan nämnda författare arbetar med konceptet ansvarsutkrävande förutsätter de alltså en framåtblickande dimension när de ställer frågan: *Ansvarig för vad?* medan frågorna: *Ansvarig inför vem? Hur krävs man på ansvar?* tillhör den tillbakablickande dimensionen.

Två forskare som arbetat med denna distinktion med en framåtblickande och en tillbakablickande dimension av ansvarighet är Cane (2002) och Bexell (2005). Med inspiration från dem kommer jag att sortera upp begreppet ansvarighet i två dimensioner. Den framåtblickande dimensionen har jag valt att kalla *ansvarsskyldighet* medan den tillbakablickande dimensionen kommer att benämnas som *ansvarstagande*. En sådan uppdelning ska inte förstås i

⁵ Litteraturen är engelskspråkig och därmed har alla begrepp översatts: ansvarsskyldighet (responsibility), rättsliga förpliktelser (liability), ansvarsutkrävande (accountability), lyhördhet (responsiveness) och besvarbarhet (answerability). Det finns påtagliga svårigheter i att lättvindigt översätta ett begrepp från ett språk till ett annat. För att undgå denna fälla kommer jag i följande avsnitt att definiera dessa begrepp och fylla dem med den innebörd jag anser dem ha.

dikotomiska termer, utan snarare som en analytisk uppdelning för att kunna begreppsliggöra ansvarighet.

Dessutom har jag valt att utveckla och fullständighetsgöra ansvarighetskonceptet genom att sammankoppla de två dimensionerna. I sammanhanget av självreglerande initiativ är en sammanlänkning av stor vikt då det finns en väsentlig skillnad mellan sådana och rättslig bindande regelverk. När det rör självreglerande initiativ finns det en grundläggande spänning gällande att utkräva ansvar då uppförandet bryter mot det förväntade eftersom det saknas formaliserade procedurer för när det ska ske och hur det ska gå till (Uhlin 2010:29). Genom att sammankoppla den framåtblickande och tillbakablickande dimensionen ges möjlighet att förstå om det finns en länk mellan det som CSR utger sig att *vilja* ta ansvar för och det som det *faktiskt* tar ansvar för, samt hur detta ansvarstagande anses ska gå till.

En närmare definition av de två dimensionerna, samt hur kretsloppet är tänkt att förstås kommer att beskrivas i följande avsnitt.

2.2.1 Ansvarsskyldighet

Ansvarsskyldighet ska alltså ses som en framåtblickande dimension av ansvarighet. Cane menar att ansvarsskyldighet kretsar kring idén om en aktörs roll, syften och uppgifter, vilka etablerar plikter och skyldigheter hos aktören (Cane 2002:31). Bexell är inne på samma spår och menar att den framåtblickande ansvarigheten grundas i en aktörs roll, och de skyldigheter och plikter som följer med den rollen (Bexell 2005:80). Vi kan alltså förstå ansvarsskyldighet som det som en aktör anses *bör* göra.

I likhet med Cane vill jag dela in framåtblickande ansvarighet i tre underkategorier. Det kan handla om att 1) skapa goda utfall (skapande ansvarsskyldighet), 2) att förhindra någon annan från att åstadkomma dåliga utfall (förebyggande ansvarsskyldighet) eller 3) att undvika att själv göra skada (skyddande ansvarsskyldighet) (Cane 2002:31-32).

Vi kan också skilja mellan direkt ansvarsskyldighet för företagets egna handlingar och indirekt ansvarighet för andra aktörers handlingar. Direkt ansvarsskyldighet relaterar till företagets intressenter, dels dem som är beroende av lönsamhet (aktieägare och anställda) och dels dem som påverkas av företagets operationer (t.ex. arbetsförhållanden, miljöhänsynstaganden, korruption). Indirekt ansvarsskyldighet har mer en karaktär av ett moraliskt dilemma. Företaget må inte anse sig ha direkt koppling till situationen, men är ändå indirekt sammankopplade med att överträdelser faktiskt sker (Bexell 2005:94).

Med inspiration från Keohanes uppdelning i internt och externt ansvarsutkrävande delar jag upp den framåtblickande dimensionen på samma vis. Anledningen till detta är att kunna förstå företagets relation till sina leverantörskedjor på ett bättre sätt, och att stanna vid enbart direkt och indirekt blir alltför snålt i definitionsvidd. Med intern ansvarsskyldighet menas skyldigheter gentemot dem som innesluts i företaget (anställda) alternativt de som företaget anser sig ha *direkt* koppling till. Detta medan extern ansvarsskyldighet

riktar sig till en vidare cirkel av personer vilka påverkas av företagets handlingar (jfr. Keohane 2003:, 130-159).

2.2.2 Ansvarstagande

Ansvarstagande är den tillbakablickande dimensionen av ansvarighet. Fokus riktas då på händelser som inträffat i det förflutna, och om dessa upplevs otillfredsställande ska ansvarig aktör ta ansvar för dessa. Med inspiration från främst Bexell och Cane menar jag att den tillbakablickande dimensionen kan ta sin form i lyhördhet, besvarbarhet, ansvarsutkrävande och rättsliga förpliktelser (Bexell 2005:67, Cane 2002:31). Det finns en svårighet med att översätta begrepp och få dess innebörd att bli densamma, och därför kommer jag att definiera ovan nämnda begrepp på egen hand. Kortfattat handlar lyhördhet om att ta till sig kritik, besvarbarhet om att förklara och rapportera för sitt handlande, ansvarsutkrävande om delvis formaliserade procedurer där intressenter utkräver ansvar och sanktioner, och rättsliga förpliktelser om straffansvar enligt lag. Rättsliga förpliktelser finns inte att tillgå i det här sammanhanget, då transnationella regleringar saknas, och kommer därför fortsättningsvis att uteslutas här.

De övriga tre går på sätt och vis hand i hand och innebär samtidigt olika grader av ansvarstagande då de delvis bygger på varandra. Lyhördhet är den enklaste formen av ansvarstagande då aktören tar till sig kritik och *inser sina problem och brister*. Det är alltså en mer utåtriktad form av ansvarstagande där aktörer lyssnar in och uppfattar att en problematik finns (Koppel 2010: 39). Besvarbarhet innebär att ta ansvarstagandet ett steg längre, och mer konkret att *rapportera, förklara eller motivera* något som anses bryta mot aktörens skyldigheter (Boström – Garsten 2008:6-7, 1-26). Ansvarsutkrävande i sin tur bygger på både lyhördhet och besvarbarhet och bör därför uppfattas som den starkaste varianten av ansvarstagande. Ansvarsutkrävande ställer högre krav på formaliserade mekanismer och är ett sätt att *kontrollera* aktörer som innehar makt, få dem att *förklara* sitt tidigare agerande och när deras uppträdande anses bristfälligt sätt att *straffa* dem (Garsten 2008: 32, 27-45, Grant – Keohane 2005:29-30).

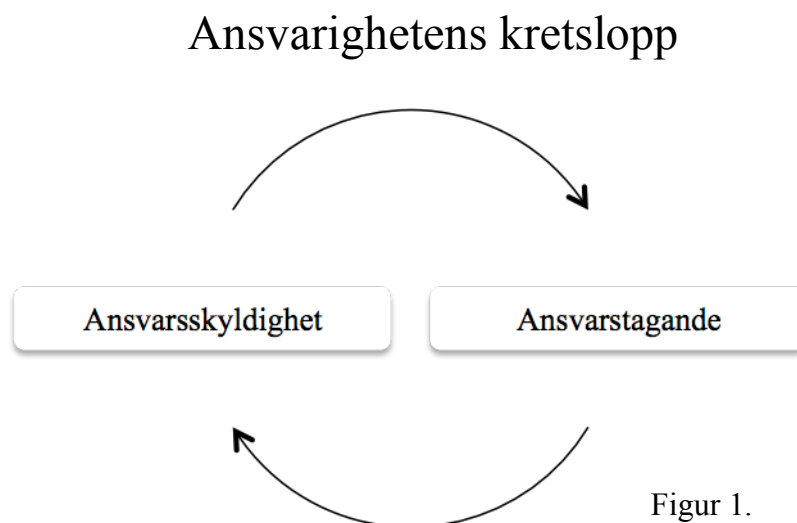
Likt gällande ansvarsskyldighet har även ansvarstagande en dimension av internt och externt ansvarstagande. Här gäller det dock inte *för* vem, utan *inför* vem. Denna uppdelning bygger på ett antagande om att ingen kommer att ta ansvar om inte någon kräver att det ska tas. Traditionellt sett har ansvarstagande rört sig kring delegation mellan agent och principal; då makt formellt överförs från en aktör (principal) till en annan (agent) där agenten är ansvarig inför principalen. Ett vanligt exempel på internt ansvarstagande är relationen mellan företagsledning och aktieägare där det har skett en formell maktdelegering, och aktieägarna därmed kan utkräva ansvar om de anser att företagsledningen inte uppfyllt sina ansvarsskyldigheter (Koenig-Achiburgi 2005:112, 110-135).

Idén har dock vidgats och Keohane menar att delegation inte behöver vara det enda legitima sättet att kräva ansvar från en annan aktör. I stället kan man vidga begreppet och tala om externt ansvarstagande; att de som kan kräva att ansvar ska

tas är de personer som påverkas av agentens beslut och handlingar (Keohane 2003:130-159). För att mer konkret förstå vilka former detta skulle kunna ta har Grant och Keohane gjort en uppdelning med sju stycken kategorier som förekommer på internationell nivå: hierarkiskt, övervakande, finansiellt, rättsligt, marknadsmässigt, granskning och offentligt rykte⁶. De fyra första bygger på framför allt delegation, medan de andra tre i större grad grundas i deltagande (Grant – Keohane 2005:36-37). Den kategori som framför allt är aktuell för oss är icke förvånande den som grundar sig i deltagande och utspelar sig på marknadens spelplan. Med hjälp av *marknaden* kan konsumenter styra graden av ansvarstagande. Genom att ge uttryck för sin vilja kan konsumenter bojkotta varor med dåligt rykte eller dåliga produktionsvillkor och påverka företag i den riktning de önskar (Grant – Keohane 2005:37).

2.2.3 Kretsloppet

Ett sätt att förhålla sig till ansvarighet är att föra samman de två dimensionerna ansvarsskyldighet och ansvarsutkrävande i det som jag valt att kalla *ansvarighetens kretslopp*.

Anledningen till att jag valt metaforen kretslopp är att jag vill att ansvarighet ska ses som en sammanlänkning av ansvarsskyldighet och ansvarstagande; först då man vet vad en aktör anses ansvarig till (framåtblickande), kan man avgöra om

⁶ Grant och Keohanes artikel är författad på engelska och begreppen har därmed översatts: hierarkiskt (hierarchical), övervakande (supervisory), finansiellt (fiscal), rättsligt (legal), marknadsmässigt (market), granskning (peer) och offentligt rykte (public reputational)⁶.

denna bryter mot sina skyldigheter och därefter se vad aktören gör för att ställa saker tillrätta (tillbakablickande). Dessutom så kanske aktören drar sig för att bryta mot sina plikter (framåtblickande) eftersom den då kommer att slippa att stå till svars för sitt bristande uppförande (tillbakablickande). Ansvarigheten är således tudelad, den bygger på både plikter och gottgörelse. Det kan handla om att göra gott (skapande ansvarsskyldighet), förhindra någon annan att göra ont (förebyggande ansvarsskyldighet) eller undvika att själv göra ont (skyddande ansvarsskyldighet). Som jag tidigare nämnt finns det i självreglerande initiativ en inneboende spänning gällande den tillbakablickande dimensionen då det saknas formaliserade procedurer för hur detta ska gå till (Uhlin 2010:29). Tanken med ansvarighetens kretslopp är att det ska kunna vara en analytisk lösning på denna problematik: det som företaget säger att de ska ansvara för bör vara detsamma som de säger att de tar ansvar för. Så likt vattnets kretslopp rör sig ansvarighet om en cirkulerande rörelse där något varken bör försvinna eller tillkomma (se Figur 1 på s. 8).

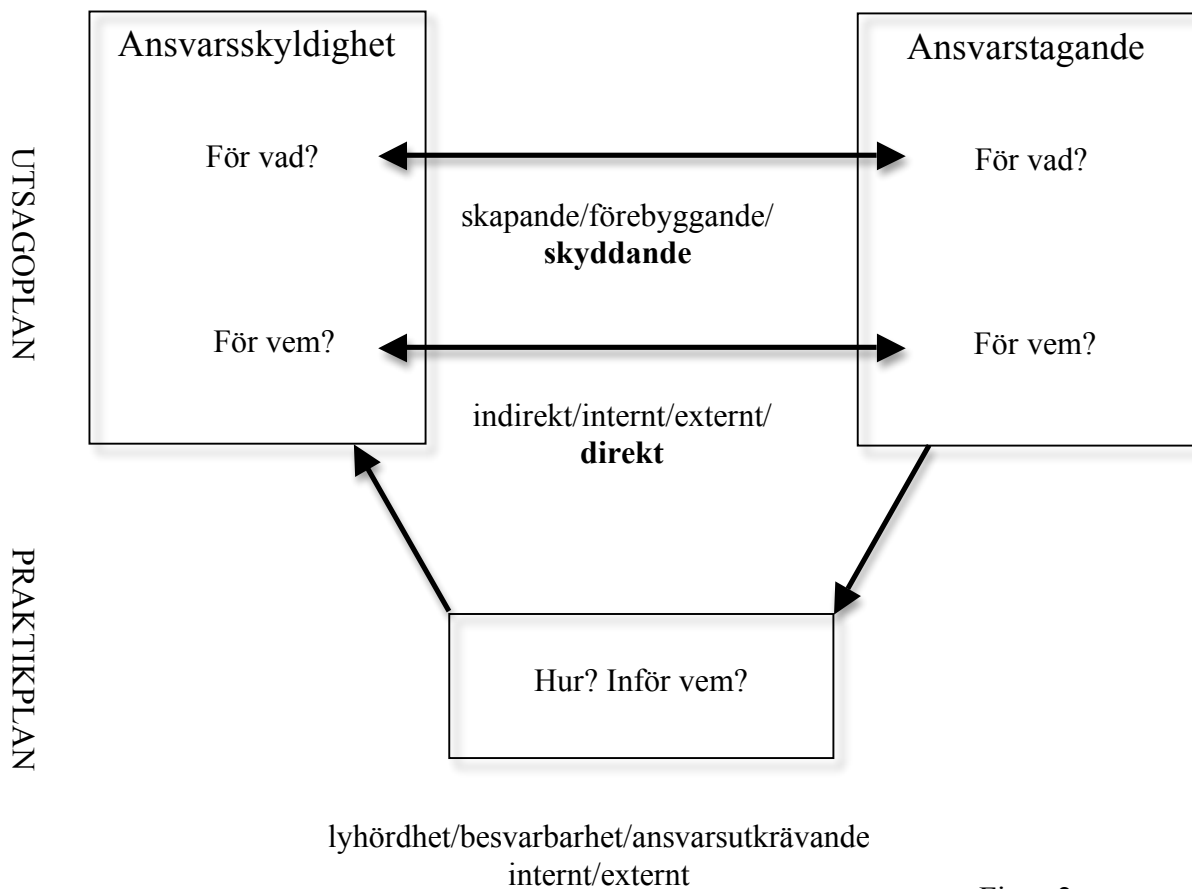
Även uppdelningen mellan direkt, indirekt, extern och intern ansvarsskyldighet aktualiseras här. Ett företags indirekta skyldighet för någon skulle måhända kunna likställas med att inte ta något ansvar alls. De kanske inser sig ha indirekt koppling till situationen, men anser sig ändå inte ha en direkt skyldighet att ta ansvar för den uppkomna situationen. När det gäller den externa ansvarsskyldigheten är inte heller den sammankopplad med en direkt ansvarsskyldighet, utan det rör sig om en skyldighet inför ”den andra”. Därmed ska den externa ansvarsskyldigheten förstås i samverkan med den förebyggande ansvarsskyldigheten. Det lämnar oss kvar vid den interna ansvarsskyldigheten, vilken kan förstås i samröre med den skyddande ansvarsskyldigheten. Detta är framför allt intressant eftersom det är den skyddande ansvarsskyldigheten som första hand är relaterad till ansvarstagande. Ansvarstagande handlar nämligen inte i första hand om att framhäva människor som lyckas i deras framåtblickande utfall, utan fokuserar i stället på skyldigheten att reparera bristande utfall (Cane 2002:36). Alltså, förståelsen är här att sammanlänkningen framför allt finns mellan uppförande och dåliga utfall, inte mellan uppförande och framtida goda utfall. Vad företagen uppfattar som en indirekt, extern eller intern skyldighet kan således tros påverka deras grad av ansvarstagande (lyhördhet, besvarbarhet, ansvarsutkrävande) i praktiken.

Cirkulationen i vattnets kretslopp sker inte utan orsak, utan kretsloppet drivs av solenergi och gravitation. Ansvarighetens kretslopp drivs inte heller det utan orsak, utan det fordras oftast att någon kräver att aktören ska ta ansvar. Det är här *inför vem* aktualiseras: Vem kräver att företagen ska ta ansvar? Företags ansvarstagande kan krävas av interna aktörer, det vill säga aktieägare alternativt anställda, eller av externa aktörer, i form av konsumenter.

Sammanfattningsvis, ansvarighetens kretslopp bygger på tanken om att det som företagen säger att de ska ta ansvar för (ansvarsskyldighet) bör vara detsamma som de utger sig för att faktiskt ta ansvar för (ansvarstagande). Det är framför allt mellan den direkta ansvarigheten och den skyddande ansvarigheten som kretsloppet binds samman. Denna nivå i kretsloppet kan vi benämna som kretsloppets utsagoplan, det vill säga vad företagen säger att de ska göra och vad

de säger att de faktiskt gör. Därutöver har vi ett praktikplan, delat i två skilda kategorier, där ansvarighetens praktiker tar sin form. Den första kategorin beskriver hur väl ansvarigheten uppfylls, och kan ta sig uttryck i lyhördhet, besvarbarhet och ansvarsutkrävande. Den andra kategorin berör av vem ansvarigheten krävs, och detta kan ske antingen internt eller externt. Jag har konstruerat en illustrerande figur för att förtydliga hur ansvarighetens kretslopp är sammanlänkat (se Figur 2).

Ansvarighetens kretslopp

Figur 2.

3 Metodologi

I detta kapitel kommer jag att redogöra för det tillvägagångssätt som valts för att besvara mitt syfte med dess frågeställning. Först kommer min vetenskapsteoretiska ståndpunkt att klargöras. Därefter kommer jag att presentera mitt val av fall och material för att till sist beskriva mitt sätt att angripa materialet.

3.1 Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten

Denna uppsats närmar sig den valda problemformuleringen med ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt, då jag delar tanken om att samhälleliga strukturer är ett resultat av mellanmännsliga relationer. Jag skulle inte vilja påstå att min ontologi är av ett relativistiskt slag, då jag är av uppfattningen att det finns en verklighet och därmed inte delar tanken om att *allt* är resultat av sociala konstruktioner. Dock menar jag att verkligheten *oftast* är inbäddad i sociala strukturer och att det kan vara svårt för oss att med blotta ögat urskilja den.

Texterna och dokumenten som kommer att användas i den här studien ska ses som tankar och idéer från ansvariga aktörer som i sin tur överförs till omgivningen, och därmed till viss del formar föreställningen om verkligheten (Bergström & Boréus, 2005:16). Dessutom, sett i det stora hela menar jag att politiska beslut inte ska betraktas som ett resultat av övertygelser hos enskilda individer, utan i stället som en följd av strukturer som skapas kollektivt (Beckman 2005:88). Således, utgångspunkten för uppsatsen är att synen på ansvarighet inom CSR, vilken formuleras i språket, kan ta sig uttryck och manifesteras i verklighetens praktiker och mekanismer.

3.2 Att välja fall

Med syftet att nå en ökad förståelse för hur ansvarighet för mänskliga rättigheter representeras inom CSR har jag valt fall med detta i beaktande. Mitt fokus är multinationella företags ansvarighet, och min utgångspunkt kommer således att vara hur dessa uppfattar sin egen ansvarighet för mänskliga rättigheter.

Valet har fallit på tre svenska multinationella företag med produktion förlagd i utvecklingsländer. En anledning är att Sverige har ett gott rykte om sig att stå upp för mänskliga rättigheter, och därmed är min tanke att detta bör vara företag som har ett relativt utvecklat CSR-arbete. Jag har ingen intention att "sätta dit" företag, utan vill i stället se hur ansvarighet representeras hos relativt goda exempel.

Tanken bakom detta är att jag vill förstå vilken potential CSR har att kunna täppa igen det transnationella ansvarighetsglappet när det gäller upprätthållandet av de mänskliga rättigheterna. Därutöver gör min egen bakgrund som uppvuxen i Sverige det lättare att förstå och tolka då jag själv har större förståelse för kontexten.

Valet har fallit på tre av de största svenska multinationella företagen – Ericsson, H&M och SCA (Forbes). Medvetet har jag valt företag som rör sig inom tre helt olika branscher. Dessutom har jag strävat efter att ha företag som har olika produktionsbas, det vill säga företag som till viss del har egenägda fabriker samt företag som enbart har produktion genom kontraktstillverkning. Argumentet för detta är att en bredd i företagens inriktningar kan ge oss en större förståelse – ser vi liknande mönster bör resultaten vara än mer intressanta – än om alla företag hade haft liknande förutsättningar. Dessutom är deras storlek och inflytande en viktig urvalsmekanism, då de troligtvis till en högre grad kan ses som agendasättare än vad flera, men mindre, företag i samma bransch kan göra.

Jag har valt bort banker och investmentbolag som har rankats högre av den anledningen att de inte förädlar resurser och därmed saknar direkt koppling till människor i produktionsledet. Givetvis kan banker och investmentbolag genom val av placeringar och finansieringar ta hänsyn till mänskliga rättigheter, men det står utanför den här uppsatsens ramar.

3.3 De valda fallen

För att kortfattat beskriva företagen är Ericsson ett telekommunikationsföretag med tre affärsenheter (nätverk, multimedia och världsvida tjänster) samt två samägda bolag: SonyEricsson och ST-Ericsson. Ericsson har kunder i 180 länder och 40 % av världens mobiltelefoni går genom deras nätverk (This is Ericsson 2010:1, 4).

H&M är ett detaljhandelsföretag i konfektionsbranschen. De var vid 2010s slut etablerade i 38 länder och innehöll 22 006 butiker (H&M Årsredovisning 2010:2). De har ingen egen produktion utan har förlagt hela sin produktion till 700 leverantörer som i sin tur använder underleverantörer. Sammanlagt sysselsätter tillverkningen av H&M-produkter ca 2 700 fabriker och hundratusentals fabriksanställda (H&M Översyn av leverantörskedjan).

SCA har fyra affärsenheter, vilka är hygienprodukter, mjukt papper, förpackningar och skogsprodukter. De har anställda i 60-tal länder och når en marknad i över 100 länder (SCA Corporate Social Responsibility). I sin produktionskedja har de både egna och samägda fabriker (SCA Code of Conduct compliance).

Det material som analyserats är det som finns tillgängligt på respektive företags hemsida rörande deras CSR-arbete. Både webbsidor och dokument så

som hållbarhetsrapporter och uppförandekoder⁷ har inkluderats. En invändning mot mitt material skulle kunna vara att jag enbart analyserat det material som företagen själva valt att publicera och därmed förlorar tillgång till ”den riktiga bilden”. Jag nämnde i mitt syfte att det kommer att läggas stor vikt vid vad som sägs och vad som *inte* sägs (se avsnitt 1.1 ”Syfte och frågeställning”). Jag menar att företagen vill kommunicera det som de vill och tar ansvar för, medan det som lämnas utanför gällande deras ansvarighet troligtvis även utelämnas bland deras offentliga texter och dokument.

3.4 Den konkreta forskningsstrategin

Jag har gjort en kvalitativ textanalys med vissa diskursiva inslag. Det kan uppfattas som om jag vill plocka russin ur kakan, men jag har kommit fram till att mitt syfte med dess frågeställning troligtvis mår bäst av en sådan metod. Anledningen till att en renodlad diskursanalys valts bort är huvudsakligen att jag inte funnit någon metod som känns lämplig. Som jag tidigare redogjort för, tror jag att rådande strukturer och föreställningar går att utläsa ur språket. Därmed anser jag att en kvalitativ textanalys kan vara fullgod i mitt hänseende, då jag genom denna analyserar hur ansvarighet representeras i mitt material.

Den beskrivande analysen handlar om att dra slutsatser om ett material, inte att sammanfatta dess innehåll. Som Beckman skriver: ”Att beskriva är inte att referera men att inferera” (2005:49). Således, avsikten med att använda en kvalitativ textanalys är att sortera och analysera materialets innehåll för att få fram ett resultat som inte genast går att utläsa i materialet självt. När jag närmast mig mitt material har lika stor vikt ägnats åt vad som sägs och till vad som *inte* sägs. Att analysera vad som inte sägs är mer karaktäristiskt för en diskursanalytisk nivå, och jag är av den bestämda uppfattningen att denna infallsvinkel är precis lika, om inte viktigare, än vad som explicit uttrycks.

Till skillnad från diskursanalysen som vill närma sig sin diskurs och sitt material med öppet sinne har jag använt mig utav ett på förhand konstruerat ramverk (vilket har presenterats i kapitel 2) när jag analyserat mitt material. Genom att stolpa upp alla dimensioner i ramverket, och kategorisera in allt relevant material tillsammans med tankar om hur och i vilken kontext det framfördes under varje dimension fick jag en överblick av materialet. Varje företag sorterades först var för sig, för att därefter kunna jämföras. På så vis kunde jag utläsa mönster, likheter och skillnader, samtidigt som det blev tydligt vad som inte sägs i materialet.

Anledningen till att jag använt mig av ett redan färdigkonstruerat ramverk vid bearbetningen av materialet är att jag menar att det kan vara svårt att hitta något av värde om man inte på förhand vet vad man ska söka efter (Beckman 2005:19-

⁷ Uppförandekoder kan ses som styrdokument för företagens CSR-arbete, där mål och regler kommuniceras till företagets anställda, leverantörer och kunder.

20, Teorell – Svensson 2007:100). Dessutom är jag av åsikten att alla forskare bär någon typ av ”glasögon”, oavsett om dessa är medvetet påtagna eller inte. Alla människor har förutfattade meningar och verklighetsantaganden, och dessa kommer att återspeglas i vad man finner intressant i det material som undersöks (Beckman 2005:21-22, Badersten 2006:76). Den som saknar ett färdigkonstruerat ramverk riskerar därmed att vilseleda sin läsare då man inte redogör för forskningsprocessen i tillräckligt hög grad. Att använda sig av ett teoretiskt ramverk innebär alltså att jag öppnar upp för att uppfylla två av de mest centrala intersubjektivitetsprinciperna: kritiserbarhet och reducerbarhet. Trots att jag inte befinner mig i den positivistiska hörnan och inte tror på en objektiv ontologi menar jag att det är av stor vikt att visa hur forskningsprocessen gått till. En hög intersubjektivitet är det som icke-positivister bör landa i för rättfärdiga sin forskning (jfr. Badersten 2006:77, Hollis 1994:203).

4 CSR – hur det talas och inte talas om ansvarighet

I detta kapitel kommer de tendenser och mönster att presenteras som jag, utifrån mitt teoretiska ramverk och tillvägagångssätt, kunnat urskilja gällande hur ansvarighet för mänskliga rättigheter representeras inom CSR. Genom att undersöka de multinationella företagen Ericsson, H&M och SCA har jag kunnat utröna tre teman: ”att göra gott”, ”att hindra andra från att göra ont” samt ”att själv inte skada”. I dessa tre teman sammanvävs de två dimensionerna ansvarsskyldighet och ansvarstagande samt kombineras med praktikplanets första kategori, det vill säga hur väl ansvarigheten uppfylls (lyhördhet, besvarbarhet och ansvarsutkrävande). Därefter följer ett avsnitt – ”om anledningen till ansvarighet” - där ovan nämnda teman sammankopplas med praktikplanets andra kategori, det vill säga av vem och varför ansvarighet krävs. Vi startar dock på en mer generell nivå, där företagens allmänna inställning till ansvarsskyldighet för mänskliga rättigheter förstås.

4.1 Ansvarsskyldighet, mänskliga rättigheter och Global Compact

Alla tre företag är deltagare i Global Compact. Global Compact är grundat av FN, och är ett initiativ med syfte att främja företags arbete med mänskliga rättigheter, arbetsrätt, miljö och korruption. Utifrån dessa fyra områden har tio principer formulerats, vilka företag ska sträva efter att efterleva. Det är ingen formell medlemsorganisation, utan företag deltar på frivillig basis. Kravet är att Global Compacts principer ska införlivas i företagets organisation och att förbättringar i implementeringen av principerna öppet redovisas varje år. Om man inte redovisar sina förbättringar (i en så kallad Communication on Progress) får företaget en status som inaktiv. Global Compacts intention är inte att vara övervakande, utan tanken är att stimulera till förändring eller förbättring hos företagen (Global Compact 1).

Av Global Compacts tio principer handlar de två första om främjandet av mänskliga rättigheter. Enligt princip 1 ska företaget stödja och respektera mänskliga rättigheter och enligt princip 2 ska företaget se till att de inte är delaktiga i kränkningar av mänskliga rättigheter (Global Compact 2). Med de mänskliga rättigheterna menas Deklarationen om de Mänskliga Rättigheterna vara ett minimum (Global Compact 3).

Alla tre företag bedyrar sin intention att leva upp till Global Compacts principer och att respektera de mänskliga rättigheterna. Denna intention genomsyrar även alla tre företags uppförandekoder (Ericsson Code of Conduct 2010:2, H&Ms Uppförandekod 2010:1, SCA:s Uppförandekod). Vi kan alltså se hur ansvarsskyldighetens del av ansvarighetsbegreppet utkristalliseras. Plikten och skyldigheten för företagen är att följa de mänskliga rättigheterna, och mer konkret de två principerna från Global Compact.

Nu befinner vi oss dock på den mest abstrakta nivån av ansvarighet. Vi kan ställa oss frågan om vad det här betyder mer konkret - hur långt ansvarigheten sträcker sig och vilken form den tar. Just denna fördjupning är vad resterande del av kapitlet kommer att beröra.

4.2 Att göra gott

Att göra gott berör den skapande ansvarigheten, och är således den kategori som förhåller sig längst ifrån direkta kränkningar av mänskliga rättigheter. I stället handlar det mer om ett filantropiskt förhållningssätt där man syftar till att skapa goda utfall, oavsett om de ursprungligen har samröre med den problematiken som syftas ta itu med eller inte. Alla tre företag har skapande intentioner.

H&M uttrycker att de vill bidra till utvecklingen i de samhällen som de verkar och skapa positiva och hållbara förändringar (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:13, H&M Samhällsengagemang). De fokuserar på utbildning och arbetsmöjligheter för kvinnor och ungdomar (H&M Samhällsengagemang). Som ett exempel driver de en skola i industriell sömnad för ungdomar i Bangladesh. Ungdomarna rekryteras från familjer som lever i fattigdom och utbildningen leder till garanterad anställning hos någon av H&Ms leverantörer (H&M Projekt och samarbeten).

SCA nämner inte att deras projekt ska ha något samröre med deras produktion, varken geografiskt eller påverkansmässigt, utan ska ha som syfte att vara värdeskapande för deras affärer. Som ett exempel har SCA inlett ett projekt i Sudan och Niger där de tillsammans med en NGO ämnar förbättra den hygieniska situationen genom att förse skolor med latriner och handvaskar (SCA Community Involvement).

Ericsson poängterar tydligt och upprepade gånger vikten av tillgång till kommunikationsteknologi (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility, Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010). I deras senaste hållbarhetsrapport kan man läsa:

We see telecommunications as a basic human right, which strengthens other rights: to health, to education, to a livelihood. As we have seen from major political and world events in 2011, it also furthers the right to freedom of speech, for people to share and discuss opinions, to connect to the world and report on local developments. (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010:5)

De påtalar att deras mål är att kommunikationsteknologi ska nå alla, även de fyra miljarder i världen som i dag har sämst tillgång (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010:5). De driver olika utvecklingsarbeten där deras teknologi kan skapa ökade möjligheter, till exempel genom att kunna erbjuda internetbaserad utbildning i områden som saknar skolor (Ericsson Enabling communication for all).

Företagen har alltså sett problem som de med sina resurser kan förbättra, samtidigt kan de utåt sett förknippas med något gott. Därmed kan man säga att det rör sig av en form av lyhördhet. Dock är det svårt att införliva denna verksamhet i mitt kretslopp då det inte rör sig om deras egna aktioner som de ska ta ansvar för. Som nämndes i avsnitt 2.2.2 Kretsloppet så är det framför allt i förhindrandet av dåliga utfall som dimensionen av ansvarstagande aktualiseras.

4.3 Att hindra andra från att göra ont

Som multinationellt företag är man allt som oftast inkluderad i en komplex leverantörskedja bestående av förstaledsleverantörer och underleverantörer till dessa⁸. Denna typ av produktionsstruktur innebär att man bör reflektera över vilka aktörer som ska anses vara interna och vilka som är externa. Genom min kartläggning av de här företagen har jag kunnat utläsa att det först och främst är underleverantörer som anses vara *de andra*, medan förstaledsleverantörerna övervägande ses som interna aktörer. Förstaledsleverantörerna kommer därmed att utredas i nästa avsnitt (4.4 Att själv inte skada), medan den förebyggande ansvarsskyldigheten kommer att analyseras här.

Alla tre företag nämner att deras ansvarsskyldighet sträcker sig längre än för deras egna anställda och att de sociala förhållandena inom deras leverantörskedjor även ska inkluderas inom deras ansvarsområde (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010:62, H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:6, H&M Uppförandekod 2010:1, SCA Suppliers). När det gäller Ericsson och SCA är det dock oklart hur många led som inkluderas, då detta inte specificeras närmare än ”leverantörskedjan”. Varken Ericsson eller SCA ger uttryck för att vilja rapportera eller förklara för underleverantörernas situation, utan i den mån som sådant finns är det enbart riktat mot förstaledsleverantörerna (Ericsson Sustainable sourcing, SCA Global Supplier Standard for SCA Hygiene Business 2011:1). Således, de gör knappt uttryck för lyhördhet inför underleverantörernas situation.

H&M är tydligare än de andra två företagen gällande vilka som de anser sig känna ansvar inför och klargör att hela leverantörskedjan inkluderas:

⁸ Förstaledsleverantörer används när jag menar de leverantörer som har direkt kontakt med företagen, medan underleverantörer används för att benämna de som finns längre ner i kedjan. I något fall används termen andraledsleverantörer, då åsyftas de leverantörer som levererar direkt till förstaledsleverantörerna.

We believe we have a responsibility towards everyone who contributes to our success and to the environment around us – from the cotton fields to our customers (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:6)

De påpekar att de är medvetna om risken för kränkningar av mänskliga rättigheter och bristen på efterlevnad av lokal lagstiftning och internationella arbetsnormer. Då de säger sig inte ha direkt kontroll över produktionen har de utarbetat en uppförandekod för vad de menar ska upprätthållas, vilken även inkluderar H&Ms underleverantörer (H&M Arbetsförhållanden i Leverantörskedjan, H&M Uppförandekod 2010:6, H&M Översyn av leverantörssidan). Det är dock bara förstaledsleverantörerna som skriver under uppförandekoden (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:28). Förstaledsleverantörerna ska se till att dessa följs på samtliga fabriker och andra arbetsplatser där man tillverkar, färdigställer, packar eller på annat sätt hanterar varor eller utför tjänster för H&M:s räkning (H&M Uppförandekod 2010:1). Ännu en skyldighet som tillskrivs förstaledsleverantörerna att fortlöpande underrätta H&M om var varje produkt tillverkas (om det är så att ordern kontrakteras ut till en annan leverantör) samt vilka leverantörer de har (H&M Uppförandekod 2010:5). Hos H&M kan vi därmed märka av en stark lyhördhet inför kränkningar av mänskliga rättigheter i leverantörskedjan. Även viss form av besvarbarhet ger de uttryck för då de kräver information från sina förstaledsleverantörer om sina andraledsleverantörer.

Även om H&M säger sig vilja och tar ansvar något längre ner i leverantörskedjan än SCA och Ericsson sträcker detta sig enbart till andraledsleverantörerna. De menar sig vara dock vara medvetna om att mänskliga rättigheter kränks längre ner i kedjan:

We take clear stand against all use of child labour and, today, incidents of children working in our first-tier supply chain occur rarely. However, as we do not purchase cotton directly, *we are not in a position to impose demands* on cotton and cottonseed producers (min kursivering, H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:103)

Att de inte anser sig kapabla att ta ansvar aktualiserar att den indirekta ansvarsskyldigheten gör sig påmind längre ner i kedjan. Detsamma kan vi se hos Ericsson. De nämner den kontroversiella mineralbrytningen i Kongo, där naturresurserna tros vara en orsak till den pågående konflikten:

Tracing the ownership and origin of these minerals *is challenging* as the supply chains include multiple actors, from small-scale producers to local consolidators as well as smelters and other processors. The smelting and refining of minerals often combines ore from many different sources, making it difficult to trace their origin after refining (...) We are *concerned* about mining activities that occur where human rights are not respected. *Our goal is to find an approach* that improves labor and living standards while taking every effort to ensure an effective, verifiable, conflict-

free sourcing from the region (min kursivering, Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010:71)

De visar således en förståelse för problematiken med de mineraler som används i deras mobiltelefoner, men menar att problematiken är svårlöst då de inte kan spåra mineralerna bakåt i leverantörskedjan. De har inte heller för nuvarande någon klar idé om hur problemet bör bemötas. Det tyder på att Ericsson ser detta som en indirekt ansvarsskyldighet, vilket leder till att de inte tar något ansvar för situationen.

4.4 Att själv inte skada

H&M och Ericssons direkta CSR-insatser riktar sig till deras förstaledsleverantörer (Ericsson Code of Conduct, H&M Översyn av leverantörskedjan), medan SCA:s fokuserar både på sina egna och förstaledsleverantörernas fabriker (SCA Code of Conduct compliance, SCA Suppliers). Det bör tilläggas att det enbart är SCA som har egna fabriker där riskfylld produktion (ur mänskliga rättigheter-synpunkt) sker. Det är också till dessa mottagare som deras respektive uppförandekoder i främsta rummet riktar sig mot. Därmed drar jag slutsatsen att deras egna anställda, samt förstaledsleverantörerna är de som innesluts i cirkeln av interna aktörer vilka företagen framför allt har en skyldighet (enligt dem själva) att inte kränka de mänskliga rättigheterna. Det vill säga, det är dem som företagen har en skyddande ansvarsskyldighet gentemot.

Företagens tillvägagångssätt för att kunna ta sitt ansvar liknar till stor del varandras. De bygger på krav på att deras leverantörer (och anställda i SCA:s fall) ska leva upp till uppförandekoden, utbildning i hur man ska kunna utveckla sitt arbete samt granskningsbesök av auditörer. Det här kan man exempelvis läsa på Ericssons hemsida om deras arbetssätt gentemot sina förstaledsleverantörer:

By actively helping our suppliers improve their performance with the use of audits, on-site assessments, web training and seminars, we reduce our risk while contributing to higher standards in the supply chain (Ericsson Sustainable sourcing).

H&M menar att om leverantörerna ska kunna leva upp till uppförandekodens krav samt lokala bestämmelser är det nödvändigt att leverantörerna har de policyer och ledningssystem som deras verksamhet kräver (H&M Uppförandekod 2010:5). Deras tanke är att leverantörerna själva ska ta mer ansvar, och genom att erbjuda utbildning och hjälpa dem att utveckla ledningssystem ska deras möjlighet att uppnå uppförandekodens krav öka. Detta erbjudande ges emellertid bara till deras *nyckelleverantörer*, det vill säga de leverantörer som är bäst gällande pris, leveranstid och på att nå upp till uppförandekodens krav (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:28). Att selektivt satsa på dem som presterar väl ger upphov till vissa frågetecken gällande ansvarstagandedimensionen. Att

relationen mellan företagen och leverantörerna inte är vattentät ger även SCA exempel på:

All business groups undertake some form of screening of *major suppliers* using self-assessment questionnaires, as well as on-site audits *when the need arises* (min kursivering, SCA Suppliers).

Även här lämnas vi med vissa frågetecken, då man kan fundera över hur väl självutvärdering kan fungera, samt att göra granskningsbesök när behov anses uppstå kan ses som relativt godtyckligt. SCA nämner också att endast 79 % av de *största* leverantörernas kontrakt innehåller punkter om mänskliga rättigheter (SCA Suppliers). Företaget har från och med i år (2011) utvecklat en ny policy för sina förstaledsleverantörer. I denna kan vi läsa följande:

If the relationship between SCA hygiene business and the supplier is new, an initial evaluation is conducted to assess the potential supplier's ability to meet SCA hygiene business's requirements. Such an assessment can take the form of a questionnaire, visit or a formal audit. When areas of non-compliance are identified at a supplier, *corrective action has to be implemented* and the time frame for reaching compliance agreed upon. SCA hygiene business believes in working together with the supplier to improve performance. The expectations of compliance can also be reinforced in contracts. Follow-up audits and visits *may be carried out* to continually evaluate and improve supplier performance (min kursivering, SCA Global Supplier Standard for SCA Hygiene Business 2011:4).

SCA ämnar alltså att vid kontakt med *nya* leverantörer göra kontroller i någon form, när det inte fungerar upprätta en korrigeringsplan och i förlängningen *kan* det bli fråga om uppföljande granskningsbesök. De skriver att under 2010 har inga kontrakt undertecknats eller sagts upp på grund av brott mot mänskliga rättigheter. Således kan SCA tänka sig att straffa sina leverantörer om det anses finnas skäl till det. Dock verkar granskning av deras leverantörer över lag inte ha haft vidare hög prioritet. Fokus verkar i stället främst ha legat på deras egna och samägda fabriker (SCA Code of Conduct compliance). Granskningsverkar då framför allt ha kretsat kring att kontrollera för eventuell korruption. Kontroll för korruption beskrivs grundläggande medan kontroll för mänskliga rättigheter endast nämns i marginalen. Hur som helst, om felaktigheter påträffas och bekräftas leder det till påföljder så som uppsägning för den anställda (SCA Codes of Conduct compliance, SCA Sustainability Report 2010: 43). SCA påtalar dock att satsningar ska genomföras under 2011, och granskningar av fabriker ska göras i de länder som enligt NGO:n Amnesty klassas som högriskzoner för kränkningar av de mänskliga rättigheterna (SCA Sustainability Report 2010: 43).

Ericsson har utbildade auditörer i alla regioner och affärsenheter som utför granskningsbesök och utvärderingar hos leverantörer i riskzonen. De påtalar att brister i att nå upp till uppförandekodens krav leder till uppföljning, då i form av planer för korrigerande åtgärder och återkommande granskningsbesök (Ericsson Sustainable sourcing) Märk väl att de inte talar i termer av påföljder, utan enbart

om en förändringsprocess. Det må kanske inte vara fel, men frågan kvarstår om leverantörerna genom detta förhållningssätt kommer att anstränga sig i samma utsträckning som om någon form av sanktion vore aktuell.

I termer av sanktion talar dock H&M. De utför en stor mängd granskningskontroller varje år, vars syfte är att ta reda på om faktiska förhållanden hos leverantörerna överensstämmer med uppförandekodens krav (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:33-36). Om leverantörer inte lever upp till kraven har H&M följande policy:

Det kontrollerade företaget får i regel en chans att korrigera sig genom att föreslå och genomföra en åtgärdsplan. H&M följer upp hur planen genomförs och kontrollerar att bristerna har åtgärdats. Om företaget underlåter att genomföra hållbara förbättringar inom den tidsfrist det erhållit kan affärsrelationen till H&M skadas allvarligt. Samarbetsovilja eller upprepade grova överträdelser av H&M:s uppförandekod eller lokal lagstiftning kan resultera i minskade beställningar eller uppdrag och i sista hand i att affärsrelationen med H&M helt avslutas (H&M Uppförandekod 2010:6)

Vi kan alltså se att alla tre företag påvisar lyhördhet inför problemet, men därefter olika grader av ansvarstagande inför sin ansvarsskyldighet att inte kränka de mänskliga rättigheterna. När det gäller SCA:s egna och samägda fabriker, finns det relativt formaliserade procedurer för att kontrollera för brott mot deras uppförandekod, och påträffas felaktigheter kan det leda till uppsägning. Därmed uppfyller de kraven för ansvarsutkrävande. Det finns dock en brasklapp: det är framför allt olika former av korruption som nämns och betonas och inte mänskliga rättigheter. Om korruption är det främsta problemet eller endast prioriteras på grund av egenintresse framgår inte. När det gäller SCA:s leverantörer är graden av ansvarstagande något luddig. Alla leverantörer prioriteras inte. Därutöver talar de om en förändringsprocess, samtidigt som möjligheten till straff nämns. Därmed är det svårt att kategorisera deras grad av ansvarstagande, då de rör sig simultant i de olika graderna.

Ericsson har granskningsbesök, utvärdering på plats och utbildning och upprättar en plan för korrigerande åtgärder om leverantörerna inte når upp till uppförandekodens krav. De når således upp till besvarbarhet, och till viss del ansvarsutkrävandet då leverantörerna genom formaliserade procedurer måste förklara och förbättra sin prestation. Dock saknas dimensionen av påföljd eller sanktion.

H&M påvisar god lyhördhet inför problematiken, de har ett välutvecklat kontrollsystem och talar i termer av sanktioner och straff. Därmed bör de anses uppfylla kraven för ansvarsutkrävande. Invändningen är att det är osäkert om allt påträffas, samtidigt som de uttryckligen skriver att det krävs *grova* brott mot uppförandekoden eller rena lagöverträdelser för att sanktioner eller straff ska genomföras. Det vill säga, sådant de anser vara mindre förseelser ser de mellan fingrarna på.

Värt att nämnas är att det är sparsamt nämnt om företagens egen roll och påverkan. Det enda företaget som i viss mån tar upp sin egen roll är H&M. Då rör

det sig dels om deras kläders låga pris, dels om sena ändringar i beställningar. När det gäller priset anser H&M att detta inte är relevant. Att sena ändringar i beställningar kan orsaka problem i form av pressade leveranstider och övertid för leverantörernas arbetstagare erkänns, men dock utan ge svar på hur denna problematik ska lösas. I stället tar de upp att långa leverantörsrelationer kan vara bra för båda parter och att de kan utvecklas tillsammans (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:53). Således visar de upp en lyhördhet för att deras handlande gentemot leverantörerna kan orsaka problem, dock utan att ta mer ansvar än så och uppfyller således inte kraven för besvarbarhet.

4.5 Om anledningen till ansvarighet

Nu har jag redogjort för vad företagen säger att de ska göra, och vad de faktiskt tar ansvar för. Vi har fortfarande en fråga kvar att ställa oss, och det är om vad och/eller vem som får företagen att anstränga sig i den utsträckning de gör. Det finns ett svar, vilket på ett sätt är enkelt men ur ett annat hänseende samtidigt väldigt komplext.

Alla tre företag uttrycker klart och tydligt att det är viktigt att kunderna är nöjda med deras hållbarhetsarbete, då nöjda kunder ofta leder till lönsamhet och i slutändan nöjda aktieägare. Låt mig exemplifiera med utdrag från alla tre företag. Till att börja med, så här skriver Ericsson:

Corporate responsibility is about maintaining the necessary controls to minimize risks, while creating *positive business impacts for our stakeholders and our brand*, by linking our products and services to an overall business goal of sustainable growth. A sustainable and responsible approach *results in value creation* for the company, our employees, our customers, our shareholders and society as a whole (min kursivering, Ericsson Performance and assurance).

I liknande ordalag uttrycker sig H&M:

På H&M betyder kvalitet inte bara att våra produkter ska motsvara eller överträffa kundernas förväntningar. Det betyder också att tillverkningen ska ske under goda förhållanden och att *våra kunder ska vara nöjda med oss* som företag. Att ta ansvar för hur människor och miljö påverkas av vår verksamhet är också en viktig förutsättning för att H&M ska växa med fortsatt *god lönsamhet* (min kursivering, H&M Företagsansvar)

Detsamma gäller för SCA:

Customers and consumers increasingly demand that companies maintain a certain standard in the sustainability area. However, from this minimum level, there is considerable potential to develop sustainability and *convert it into a competitive advantage*. SCA's sustainability work builds on long-term relationships with several

of the Group's customers and builds confidence in the Group's consumer brands. In certain instances, this is an entirely decisive factor in a customer's selection of SCA as a supplier (min kursivering, SCA Global Supplier Standard for SCA Hygiene Business 2011:21).

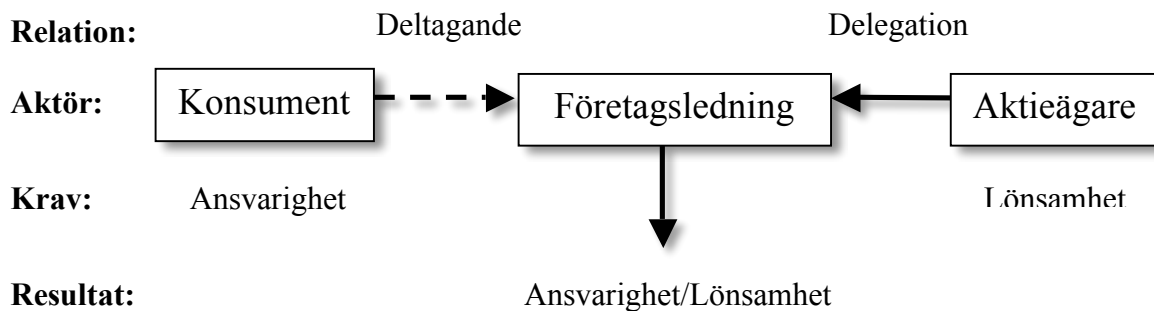
Vi kan alltså se att graden av ansvarstagande beror vilka krav företagens kunder ställer på dem. Ericsson skriver uttryckligen att deras kunder bryr sig om arbetsförhållandena i produktionskedjan (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010:11) och detta är även något jag tidigare redogjort för att Ericsson lägger kraft och energi på (se 4.4 Att själv inte skada). Samtidigt nämner Ericsson att den grupp som intresserar sig för mineralbrytningen i konfliktområden inte är deras kunder utan NGO:s (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010:11). Här kan vi alltså urskilja tendensen mellan Ericssons något avoga inställning att ta ansvar och att det inte är kunder som står bakom kraven på ökad ansvarighet (se 4.3 Att hindra andra från att göra ont). Kundernas betydelsefulla roll inför deras grad av ansvarighet ser vi även hos H&M:

Late changes to a product's design or poor communication with our suppliers can lead to tight production lead times. This can result in inefficiencies and affect the working conditions at our supplier's factories and the quality of the products. H&M aims to ensure that our own purchasing practices do not conflict the requirements of our Code of Conduct. *This can sometimes be difficult as we strive to meet the demands of our costumers.* Regular mutual feedback, open communications and clear expectations all play an important role in overcoming this challenge (min kursivering, H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:53).

Kraven som H&M refererar till i detta sammanhang är att deras kunder förväntar sig att hitta de senaste trenderna i konfektionsväg hos dem, och då till ett relativt lågt pris. Att erbjuda just det senaste modet till ett bra pris är kärnan i H&M:s affärskoncept, något de själva uttrycker på ett flertal ställen: "H&M:s affärsidé är att erbjuda våra kunder mode och kvalitet till bästa pris" (exempelvis H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:06,11 H&M Företagsansvar). Då detta är något H&M:s kunder förväntar sig, och inte önskar göra avkall på, innebär det att sena orderändringar kan fortsätta. Trots att det innebär långa och många arbetsdagar för textilarbetarna. Dessa krav sammanfaller även med vad som tidigare nämnts angående sena orderändringar och priser (se 4.4 Att själv inte skada s. 22). Kundernas önskan innebär således även en begränsning gällande företags ansvarighet för mänskliga rättigheter.

Vi förstår därmed att konsumenter besitter makt att sätta agendan för vad ansvarigheten bör innehålla och hur långt den ska sträcka sig. Vad konsumenter kräver och anser viktigt ger utslag hos företagen. Vi kan alltså se ett externt utkrävande av ansvar vilande på deltagande i enhet med det Grant och Keohane skisserat (Se 2.2.2 Ansvarstagande, Grant – Keohane 2005:37). Samtidigt förstår vi att anledningen till att företagsledningen tar hänsyn till dessa invändningar är för att dessa kan påverka lönsamheten. Både företagens aktieägare och anställda

månar om lönsamheten, även om de som framför allt kan utkräva ansvar i sin relation till företagsledningen är aktieägarna. Då rör vi oss helt plötsligt i det interna ansvarsutkrävandet som vilar på delegation. När det gäller ansvarigheten för mänskliga rättigheter inom CSR är alltså det externa utkrävandet beroende av det interna utkrävandet. Jag har konstruerat en illustrativ modell (Figur 3) för att tydliggöra mitt resonemang:

Figur 3.

I grova drag kan relationen förstås så här: i den mån konsumenter kräver ansvarighet av företaget, kräver aktieägarna det av företagsledningen. Konsumenterna kan ses som agendasättare men bara i den mån aktieägarna anser att deras krav på ansvarighet påverkar vinstmöjligheterna.

Slutligen, Keohanes tanke är att de som berörs ska vara de som utkräver ansvar (Keohane 2003:130-159). Om vi tänker oss att de som berörs är de som arbetar och/eller befinner sig i utvecklingsländer där företagen är verksamma och direkt drabbas, kan vi konstatera att denna relation för att utkräva ansvar inte är central. Visserligen talar H&M om deras utbildning av textilarbetare inom arbetsrätt för att kunna stärka dem och ge dem möjlighet att själva ställa krav på sina chefer (H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010:50-53). Ändock är det inte de som driver och ramar in ansvarigheten inom CSR, det är inte heller de som sätter ansvarighetens kretslopp i omlopp – det är det konsumenterna och aktieägarna som gör.

5 CSR och det transnationella ansvarighetsglappet

Utgångspunkten för denna uppsats har varit att det finns ett transnationellt glapp när det gäller ansvarighet för de mänskliga rättigheterna. Stater i nord kan inte hålla företag med produktion i syd ansvariga för överträdelser, samtidigt som stater i syd i vissa fall saknar antingen viljan eller resurserna att upprätthålla en i enlighet med mänskliga rättigheter accepterad standard. Detta medan det på överstatlig nivå saknas bindande regelverk för multinationella företag och mänskliga rättigheter. Därmed skulle multinationella företag kunna avsäga sig allt ansvar utan att behöva stå till svars för sina handlingar. Som motvikt har dock många självreglerande CSR-initiativ startats från företagets sida, samtidigt som FN i ett grepp att öka multinationella företags ansvarighet grundat den globala plattformen Global Compact. Därför har en nyfikenhet inför vilken typ av ansvarighet som CSR rör sig om uppstått från min sida och således präglat uppsatsen. Genom att undersöka vad som sägs, vad som inte sägs och hur det sägs när det gäller ansvarighet så har min tanke varit att förstå vilka gränser, och begränsningar, som i dag finns för multinationella företags sociala ansvarstagande i utvecklingsländer. I förlängningen har det handlat om att på ett bättre sätt förstå vilken roll CSR kan spela för att täppa igen det transnationella ansvarighetsglappet.

För att nå mitt syfte konstruerade jag ett analytiskt ramverk – ansvarighetens kretslopp – där ansvarigheten delades upp i en framåtblickande dimension (ansvarsskyldighet) och en bakåtblickande dimension (ansvarstagande). När det gäller vilken ansvarsskyldighet företagen anser sig ha menar alla att de ska stödja och respektera mänskliga rättigheter samt att se till att de inte är delaktiga i kränkningar av mänskliga rättigheter (Global Compact 2, Ericsson Code of Conduct 2010:2, H&Ms Uppförandekod 2010:1, SCA:s Uppförandekod). Detta är något luddigt och ospecifikt, och när man bryter ner den kan man förstå att ansvarighet som den representeras inom CSR landar i tre teman: att göra gott, att hindra andra från att göra ont samt att själv inte skada. Gällande det första temat ägnar sig alla tre företag åt en viss form av filantropi genom olika projekt belägna i utvecklingsländer. Då detta inte direkt handlar om att reparera för skada som företagen själva åsamkat är det svårt att tala om den ansvarighet som denna uppsats har under luppen. När det gäller det andra temat, att hindra andra från att göra ont, så är det här ansvaret införlivas gentemot företagets underleverantörer. Alla företag anser att deras ansvarsskyldighet är att göra allt de kan i de fall som de påverkar. Men i realiteten är det annorlunda: alla tre företag påvisar en låg grad av ansvarstagande. Därmed kan inget av mina undersökta företag tala om en fullständig ansvarighet när det gäller situationen för deras underleverantörer.

Rörande det sista temat, att själv inte skada, riktar sig denna ansvarighet mot förstaledsleverantörerna samt i SCA:s fall även mot de anställda i deras egna och samägda fabriker. Här påvisar företagen en högre grad av ansvarstagande, där de talar om mer formaliserade procedurer för att kunna ta sitt ansvar samt i vissa fall nämner påföljder i fall att överträdelser skulle påträffas. Men även om graden av ansvarstagande är högre är den inte fullständig, exempelvis riktas fokus främst mot deras största leverantörer samt att deras egen roll för att situationen ser ut som den gör nämns sparsamt. Vi har också kunnat förstå att motorn bakom ansvarighet och därmed även *graden* av ansvarighet drivs av konsumenters önskingar. I den mån de ställer krav anstränger sig företagen för att göra dem nöjda. Det eftersom nöjda kunder innebär lönsamhet för företaget, vilket är det som företagets aktieägare sätter främst. Detta är inte något företagen hymlar med, exempelvis kan vi läsa hos Ericsson att:

Our work is not about philanthropy. For lasting change, there has to be a sustainable business case (Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report 2010: 4).

I slutändan handlar alltså CSR inte om en ansvarighet vilandes på moral utan en ansvarighet vilandes på profit. Om det är rätt eller fel i sig är en diskussion som denna gång lämnas därhän. I stället anser jag att förutsättningarna för att i fall den nuvarande modell för ansvarighet som framkommit genom min undersökning är hållbar eller inte är en mer givande diskussion. Frågan vi bör ställa oss är i fall denna modell för ansvarighet är tillräcklig för att täppa igen det transnationella ansvarighetsglappet? Tanken bakom min konstruktion av ansvarigheten kretslopp var att den skulle kunna fungera som en analytisk lösning till att kunna utröna i fall att vi kan tala om en fullgod ansvarighet när det gäller CSR. Det som företagen säger att de ska ansvara för bör vara detsamma som de säger att de tar ansvar för. Men genom att undersöka Ericsson, H&M och SCA har vi kunnat förstå att så inte är fallet fullt ut. Vi har alltså en situation där företagen lovar mer än vad de kan hålla.

Dessutom bör ansvarighetens motor, det vill säga konsumenter krav, återigen tas upp. Där ser jag en stor brist i den nuvarande modellen av ansvarighet inom CSR och det är bristen på information för konsumenterna. Om du saknar fullgod information är det svårt att göra ett genomtänkt och upplyst val. Frågan är om konsumenterna har tillgång till tillräcklig information om företagen och dess förehavanden för att kunna ställa överlagda krav. Jag är tveksam till om så är fallet. Det är svårt för konsumenter att på egen hand skaffa kunskap om en situation som företagen själva ibland inte är helt införstådda med. Alternativt att företagen, som drivs av lönsamhetskrav, i vissa fall medvetet döljer sanningen. Om relationen att kräva ansvar mellan företagsledning och aktieägare är någorlunda rak och enkel (det vill säga; gå med vinst) kan inte detsamma sägas om relationen mellan företagsledning och konsument. Relationen dem emellan bygger på deltagande och förutsättningen för denna är information och intresse. För att detta ska fungera krävs att utomstående aktörer undersöker och informerar, så som NGO:s och media. Men att dessa aktörer engagerar sig är inget som är hugget i sten, vilket gör ansvarigheten inom CSR bräcklig. Ytterligare en dimension är att de som kräver att ansvar tas inte är desamma som direkt blir

drabbade av multinationella företagens förehavanden. Det må vara en stel och normativ syn på ansvar, vissa skulle säkerligen hävda att den är förlegad. Men faktum kvarstår att den form ansvarigheten tar inom CSR är skapad av och för dem som lever i nord, inte av dem som lever i syd.

Hur som helst, för att återkoppla till där vi inledde det här kapitlet. Den här uppsatsen har visat att CSR har svårt att på egen hand täppa till det transnationella ansvarighetsglappet som i dag råder. Med tanke på de problem jag ovan nämnt är det ohållbart att luta sig tillbaka och tänka: ”marknaden löser problemen självt!” Självreglerande initiativ som verkar på transnationell nivå kan inte vara ett substitut till nationell lagstiftning som upprätthålls och bindande överstatliga regelverk. Samtidigt finns det dock ingen förtjänst i att svartmåla multinationella företags hållbarhetsarbete. Som Bexell skriver:

As increased corporate responsibility for human rights protection does not imply a reduced responsibility for states, it is theoretically primarily a case of overlapping spheres of responsibility (Bexell 2005:169).

Snarare än ett substitut bör alltså CSR ses som ett komplement till staters egen lagstiftning och till ett potentiellt överstatligt regelverk. Multinationella företag har makt och med det följer ansvar, detsamma har stater och det internationella samfundet. För att kunna möta den problematik som denna uppsats berört tror jag det bästa receptet är att med gemensamma krafter angripa problemet från flera håll.

6 Referenser

- Badersten, Björn, 2006. *Normativ metod: att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur.
- Beckman, Ludvig. 2005. *Grundbok i idéanalys*. Stockholm: Santérus förlag.
- Bergström, Göran - Boréus, Kristina, 2005. Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys. Lund: Studentlitteratur.
- Bexell, Magdalena, 2005. Exploring Responsibility: Public and Private in Human Rights Protection. Lund: Lunds Universitet.
- Boström, Magnus – Garsten, Christina, 2008. "Organizing for accountability", s. 1-26 i Magnus Boström & Christina Garsten, (eds.) *Organizing Transnational Accountability*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Cane, Peter, 2002. *Responsibility in Law and Morality*. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- Deklarationen om de mänskliga rättigheterna: FN:s webbplats. The Universal Declaration of Human Rights. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>. Hämtdatum: 2011-05-15.
- Ericsson Code of Conduct, 2010. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.ericsson.com/res/thecompany/docs/corporate-responsibility/2010/codeofconduct.pdf>. Hämtdatum: 2011-05-17.
- Ericsson Enabling communication for all: Ericssons webbplats. Enabling communication for all. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.ericsson.com/thecompany/sustainability_corporateresponsibility/enabling_communication_for_all. Hämtdatum: 2011-05-17.
- Ericsson Performance and assurance: Ericssons webbplats. Performance and assurance. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.ericsson.com/thecompany/sustainability_corporateresponsibility/performance_and_assurance. Hämtdatum: 2011-05-17.
- Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility: Ericssons webbplats. Sustainability and Corporate Responsibility. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.ericsson.com/thecompany/sustainability_corporateresponsibility. Hämtdatum: 2011-05-17.
- Ericsson Sustainability and Corporate Responsibility Report, 2010. *Technology for Good*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.ericsson.com/res/thecompany/docs/corporate-responsibility/2010/corporate-responsibility-2010.pdf>. Hämtdatum: 2011-05-17.
- Ericsson Sustainable sourcing: Ericssons webbplats. Sustainable sourcing. [Elektronisk] Tillgänglig: www.ericsson.com/sourcing. Hämtdatum: 2011-05-17.

- Forbes: Forbes webbplats. The World's Biggest Public Companies. [Elektronisk]
Tillgänglig: <http://www.forbes.com/global2000/>. Hämtdatum: 2011-03-26.
- Garsten, Christina, 2008. "The United Nations – soft and hard: regulation social accountability for global business", s 27-45 i Magnus Boström & Christina Garsten (eds) *Organizing Transnational Accountability*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Global Compact 1: Global Compact webbplats. Frequently Asked Questions. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://unglobalcompact.org/AboutTheGC/faq.html>. Hämtdatum: 2011-05-14.
- Global Compact 2: Global Compacts webbplats. The Ten principles. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/index.html>. Hämtdatum: 2011-05-14.
- Global Compact 3: Global Compacts webbplats. Global Compact Principle One. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/principle1.html>. Hämtdatum: 2011-05-14.
- Grant, Ruth W. – Keohane, Robert O., 2005. "Accountability and Abuses of Power in World politics". *American Political Science Review* vol. 99, nr 1, s. 29-43.
- Hollis, Martin, 1994. *The Philosophy of the Social Science*. Cambridge: University Press.
- H&M Arbetsförhållanden i Leverantörskedjan: H&M:s webbplats. Arbetsförhållanden i Leverantörskedjan. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/se/fretagsansvar/arbetsforhllandenileverantorskedjan/introduktion_supplychainworkintroduction.nhtml. Hämtdatum: 2011-05-15.
- H&M Conscious Actions Sustainability Report 2010. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/filearea/corporate/fileobjects/pdf/en/CSR_REPORT2010_PDF_1302846254219.pdf. Hämtdatum: 2011-05-15.
- H&M Företagsansvar: H&M:s webbplats. Företagsansvar. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/se/fretagsansvar_responsibility.nhtml. Hämtdatum: 2011-05-15.
- H&M Projekt och samarbeten: H&Ms webbplats. Projekt och samarbeten – H&M satsar på ungdomar i Bangladesh. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/se/fretagsansvar/hmstdjer/projektochsamarbeten/hmsatsarpungdomaribangladesh_projectsarticle4.nhtml. Hämtdatum: 2011-05-20.
- H&M Samhällsengagemang: H&Ms webbplats. Projekt och samarbeten – Samhällsengagemang. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/se/fretagsansvar/hmstdjer_wesupport.nhtml. Hämtdatum: 2011-05-20.
- H&M Uppförandekod 2010. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/filearea/corporate/fileobjects/pdf/en/RM_DOWNLOAD_CODEOFCONDUCT_PDF_SWEDISH_1150270229189.pdf. Hämtdatum: 2011-05-15.
- H&M Översyn av leverantörssidan: H&M webbplats. Översyn av leverantörssidan. [Elektronisk] Tillgänglig:

- http://www.hm.com/se/fretagsansvar/arbetsfrhllandenileverantrskedjan/versynavleverantrskedjan/vruppfrandekod_monotoringarticle.nhtml. Hämtdatum: 2011-05-15.
- H&M Årsredovning, 2010. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.hm.com/se/finansiellinformation/finansiellarapporter/rsredovisningar_investorannualreports.nhtml. Hämtdatum: 2011-05-23.
- Keohane, Robert, 2003. "Global governance and democratic accountability", s 130-159 i David Held, & Mathias Koenig-Archiburgi (eds) *Taming Globalization: Frontiers of Governance*. Cambridge: Polity.
- Koenig-Archiburgi, Mathias, 2005. "Transnational Corporations and Public Accountable Global Governance", s. 110-135 i David Held & Mathias Koenig-Archiburgi (eds) *Global Governance and Public Accountability*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Koppel, Jonatan GS, 2010. *World Rule*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SCA Code of Conduct compliance: SCA:s webbplats. Code of Conduct compliance. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.sca.com/en/Sustainability/Corporate_Social_Responsibility/Human_rights/. Hämtdatum: 2011-05-16.
- SCA Community Involvement: SCA:s webbplats. Community Involvement. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.sca.com/en/Sustainability/Corporate_Social_Responsibility/Community_involvement/. Hämtdatum: 2011-05-16.
- SCA Corporate Social Responsibility: SCA:s webbplats. Corporate Social Responsibility. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.sca.com/en/Sustainability/Corporate_Social_Responsibility/. Hämtdatum: 2011-05-16.
- SCA Global Supplier Standard for SCA Hygiene Business, 2011. . [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.sca.com/Documents/en/CSR/Global-Supplier-Standard-for-SCA-hygiene-business-January-2011-EN.pdf>. Hämtdatum: 2011-05-16.
- SCA Suppliers: SCA:s webbplats. Suppliers. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.sca.com/en/Sustainability/Corporate_Social_Responsibility/Business_practice/. Hämtdatum: 2011-05-16.
- SCA Sustainability Report, 2010. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.sca.com/Documents/en/Env_Reports/SCA-Sustainability-Report-2010-EN.pdf. Hämtdatum: 2011-05-16.
- SCA:s Uppförandekod: SCA:s webbplats. SCA:s uppförandekod. [Elektronisk] Tillgänglig: http://sca.com/Documents/en/Code_of_Conduct/SCA-Code-of-Conduct-2011-Swedish.pdf. Hämtdatum: 2011-05-16.
- Teorell, Jan – Svensson, Torsten, 2007. *Att fråga och att svara. Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.
- This is Ericsson, 2010. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.ericsson.com/res/thecompany/docs/this_is_ericsson_v5.pdf. Hämtdatum: 2011-05-22.

- Uhlin, Anders, 2010. "Democratic Legitimacy of Transnational Actors: Mapping out the Conceptual Terrain", s. 16-37 i Eva Erman & Anders Uhlin (eds) *Legitimacy Beyond the State? Re-examining the Democratic Credentials of Transnational Actors*. London: Palgrave Macmillan.
- Young, Iris Marion, 2007. *Globala Utmaningar: Krig, självbestämmande och global rättvisa*. Hägersten: Tankekraft Förlag.